

УДК 159.9:316.35

А. І. РУДЕНОК,

*старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Хмельницького національного університету, м. Хмельницький*

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті представлено результати експериментального впровадження в навчальний процес програми формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Ключові слова: *професійна готовність, особистісна готовність, програма формування, експериментальна група, контрольна група.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема формування готовності до психолого-педагогічної роботи із сім'єю особливо актуальна в сучасних умовах, оскільки українська сім'я сьогодні перебуває в стані кризи та є настільки складною системою з неоднозначними функціями, що навіть у процесі її нормальної життєдіяльності й розвитку вона переживає проблеми та конфлікти. На виконання цього завдання й спрямована загалом психолого-педагогічна робота із сім'єю. Отже, на даний час у спеціалістів відмічається високий інтерес до надання психологічної допомоги при вирішенні сімейних конфліктів. Оскільки психологічна допомога сім'ї, членам сімейних конфліктів вважається відносно новою сферою діяльності психолога, то на сучасному етапі варто звернути увагу на формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз психо-

лого-педагогічної літератури й дисертаційних досліджень останніх років свідчить про посилення уваги до процесу підвищення якості підготовки майбутніх психологів на основі принципів цілісності й безперервності, створення наукової й практичної основи для системно-діяльнісного вивчення цієї проблеми. Результати вивчення літературних джерел та практичного досвіду роботи навчальних закладів засвідчили, що проблеми визначення змісту та структури формування готовності майбутнього практичного психолога ще не отримали свого науково-методичного вирішення. Проте певна теоретико-методологічна база для вирішення відповідних завдань вже створена. Окремі думки щодо базових ознак діяльності практичних психологів, вимог до особистості майбутніх фахівців, особливостей підготовки майбутніх психологів представлені в роботах таких як зарубіжних психологів (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) та й вітчизняних психологів (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Титаренко, В. Семиченко, В. Панок, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.).

Мета статті полягає у висвітленні результатів експериментального дослідження щодо формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів може бути забезпечено на основі комплексної програми, яка передбачає формування у процесі навчання необхідних знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей особистості психолога, а також проведення спеціальних заходів, спрямованих на формування позитивної мотивації, які сприяли б успішному здійсненню майбутньої професійної діяльності. У даному випадку ми застосували системний підхід, при якому робота зі студентами була спрямована на досягнення конкретної мети – посилення складових готовності майбутніх психологів, що сприяють ефективній роботі при запобіганні та подоланні сімейних конфліктів. Досягнення такої мети пов'язано з вирішенням низки важливих завдань:

формування та розвиток спеціальних професійних знань, умінь та навичок надання психологічної допомоги членам сімейних конфліктів при запобіганні та подоланні конфліктів у сім'ї;

формування позитивної мотивації до професійної діяльності майбутнього психолога при запобіганні та подоланні конфліктів у сім'ї;

розвиток емпатійних, комунікативних здібностей та вміння слухати; розвиток здатності адекватно оцінити свої можливості та рівень кваліфікації.

Програма формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів призначена для того, щоб підвищити рівень сформованості готовності студентів-психологів до роботи з членами сімейних конфліктів. Програма являє собою психологічний тренінг з елементами низки відібраних психотерапевтичних і психологічних технік. У процесі розробки психологічної програми були використані напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів: Г. Абрамової [1], К. Вітек [2], Т. А. Демидова [3], З. Кісарчук та О. Єрмусевич [4], Н. Пов'якель [5], В. Бодальова, В. Століна [7], В. Сатир [6], В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк [8], Н. Чепелевої [9] та ін.

У програмі нами використані такі методичні засоби: організаційна бесіда, групова дискусія, рольові ігри, аналіз ситуацій, метод “репетиції поведінки” (тренування ефективної поведінки), релаксаційні методи, завдання на самопізнання. Ведення щоденника дозволяє контролювати роботу студентів щодо самоаналізу, самооцінювання і самокорекції. Цьому сприяли індивідуальні завдання, які вони отримували або в індивідуальному, або в груповому порядку. Ведення щоденників забезпечило осмислення свого внутрішнього життя (переживання, почуття, думки), в якому центральне місце займало усвідомлення причинності своїх дій, їх внутрішніх спонукальних мотивів.

Зважаючи на вимоги, які висуваються до тренінгових груп, кількість учасників в одній групі була 14 осіб. До учасників групи висуваються вимоги, що є загальноприйнятими для учасників тренінгових груп, зокрема: серйозне ставлення до занять; готовність до відкритого та чесного спілкування; здатність слухати інших, не перебиваючи й не оцінюючи; надійність; зустрічі обов'язково повинні бути регулярними, учасники занять зобов'язані виконувати обіцянки, дані перед групою.

Для проведення емпіричної частини дослідження нами було розроблено відповідну методіку. Згідно з нею передбачалось провести емпіричне вивчення компонентів та рівня психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, з'ясувати чинники, що впливають на готовність, а також труднощі, які спостерігаються при підготовці студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, здійснити експериментальну перевірку авторської

програми з формування готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Зважаючи на мету емпіричного дослідження доцільно вирішити низку завдань, а саме:

1. За допомогою методу експертних оцінок удосконалити емпіричні показники та критерії готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

2. Виявити початковий рівень психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів (констатувальний експеримент першого порядку).

3. Реалізувати програму щодо формування психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів в експериментальних групах (формувальний експеримент).

4. Виявити рівень психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів після проведення формуючого експерименту (констатувальний експеримент другого порядку).

5. Провести аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження.

З метою отримання більш повних та об'єктивних даних, а також ґрунтовного вивчення предмета дослідження до експерименту було залучено 337 студентів 1–5-х курсів майбутніх психологів, а також 12 практичних психологів з різним стажем роботи та 10 викладачів ВНЗ; 166 студентів (для перевірки ефективності розробленої нами психологічної програми формування професійної готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів). Було сформовано чотири контрольні групи ($KГn_{\text{заг}}$), загальною кількістю 98 студентів та чотири експериментальні групи ($EГn_{\text{заг}}$) у загальній кількості 104 студенти.

На початку емпіричного дослідження для удосконалення критеріїв та показників психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів було підібрано 22 експерти, серед яких 12 психологів та 10 викладачів психології. Для дослідження об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на психологічну готовність студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, було відібрано вибірку у складі 337 студентів різних курсів. Саме за допомогою цієї вибірки планувалось виявити основні труднощі, що впливають на готовність майбутніх психологів до роботи з сімейними конфліктами. Для експериментальної перевірки програми формування психологічної

готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів було задіяно 166 студентів четвертого курсу.

Зважаючи на те, що зі студентами планувалося проведення як констатувального, так і формувального експерименту, відбір контрольних та експериментальних груп (незалежних вибірок) здійснювався відповідно до таких вимог репрезентативності:

усі учасники груп повинні перебувати приблизно в однакових соціально-психологічних умовах існування;

член однієї вибірки не повинен стати членом іншої;

забезпечення відбору за властивостями генеральної сукупності: у нашому випадку ми говоримо насамперед про рівень освіченості студента-психолога (курс його навчання);

навчальна діяльність майбутніх психологів, які входять до експериментальних і контрольних груп, має здійснюватися приблизно в однакових умовах за стандартними програмами навчання;

чисельність вибірок визначається вимогами, що висуваються до формування контрольних та експериментальних груп.

Методика реалізації емпіричного дослідження складалася з трьох етапів.

Перший етап – констатувальний експеримент першого порядку – був спрямований на встановлення наявних на початку емпіричного дослідження характеристик та ознак професійної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів в контрольних та експериментальних групах. Метою дослідження було визначення емпіричних показників, які дозволяли б отримати загальне уявлення про рівень готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Показники контрольної вибірки були еталоном для порівняння з показниками експериментальних груп, з якими планувалось проводити роботу згідно з розробленою нами програмою формування професійної готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Другий етап емпіричного дослідження передбачав проведення формувального експерименту з експериментальними групами. Цей етап реалізовувався на експериментальній вибірці за допомогою спеціально побудованої нами програми з формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Планувалося, що результатом розвиваючих та формуючих впливів на студентів експерименталь-

ної групи буде здійснено процес формування мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного компонентів психологічної готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

На третьому етапі дослідження проводився констатувальний експеримент другого порядку, до якого залучалися знову всі учасники як контрольних, так і експериментальних груп. Метою дослідження було зняття емпіричних показників після застосування розробленої нами програми. Показники контрольної вибірки були еталоном для порівняння з показниками експериментальних груп, з якими проводилася робота згідно з програмою формування професійної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Особлива увага зверталася на те, як змінилися рівні сформованості компонентів професійної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Цей етап завершили аналізом та інтерпретацією результатів експериментального дослідження. За результатами цього етапу приймалось рішення про те, чи гіпотеза нашого дослідження підтверджується чи відхиляється.

Проведення констатувального експерименту першого порядку дозволило нам з'ясувати загальний стан предмета дослідження і виявити рівень психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів на початку дослідження.

Таблиця 1

Рівні готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів (до застосування авторської програми), %

Курси навчання (кількість об'єктів дослідження)		Рівень готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів		
		високий	середній	низький
Студенти четвертого курсу навчання 2010/2011 н. р. ($n_{\text{заг}} = 94$)	ЕГ ($n_1 = 48$)	8,33	37,5	54,1
	КГ ($n_2 = 46$)	10,86	43,47	45,65
Студенти четвертого курсу навчання 2011/2012 н. р. ($n_{\text{заг}} = 72$)	ЕГ ($n_3 = 34$)	8,82	35,2	55,88
	КГ ($n_4 = 38$)	7,89	36,84	55,88
Усього ($n_{\text{заг}} = 166$)	ЕГ ($n_{\text{заг}} = 82$)	8,53	36,5	54,87
	КГ ($n_{\text{заг}} = 84$)	9,52	40,47	50

Результати констатувального експерименту вказують на те, що до початку формувального впливу на експериментальну вибірку як в експериментальних (54,87 %), так і в контрольних (50 %) групах переважав низький рівень психологічної готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

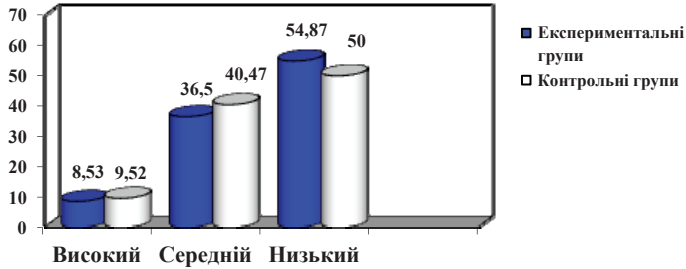

Рис. 1. Рівень готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів на початку експерименту

Щодо показників високого рівня готовності, то такий виявили лише в 8,53 % опитаних в експериментальних групах та у 9,52 % – у контрольних. Це вказує на те, що більшість студентів-психологів не має необхідних знань, умінь та навичок для запобігання та подолання сімейних конфліктів, вони не упевнені (чи не зовсім упевнені) в остаточності свого вибору. Загалом вони не готові до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Для перевірки ефективності побудованої нами системи розвиваючих та формуючих впливів на експериментальну вибірку був визначений рівень готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Таблиця 2

Рівні готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів (після застосування авторської програми), %

Курси навчання (кількість об'єктів дослідження)		Рівень психологічної готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів		
		високий	середній	низький
1		2	3	4
Студенти четвертого курсу навчання 2010/2011 н. р. (n _{заг} = 94)	ЕГ(n ₁ = 48)	20,8	52,08	27,08
	КГ(n ₂ = 46)	13,04	45,6	41,30

1		2	3	4
Студенти четвертого курсу навчання 2011/2012 н. р. ($n_{\text{зар}} = 72$)	ЕГ($n_3 = 34$)	26,47	52,04	20,58
	КГ($n_4 = 38$)	10,52	39,47	50
Разом ($n_{\text{зар}} = 166$)	ЕГ ($n_{\text{зар}} = 82$)	23,17	52,43	26,82
	КГ($n_{\text{зар}} = 84$)	11,09	42,8	45,2

Перше, що привертає увагу, то це суттєве зниження показників низького рівня психологічної готовності в експериментальних групах ($n_1 = 27,08\%$ та $n_3 = 20,58\%$), а також підвищення показників високого рівня ($n_1 = 20,8\%$ та $n_3 = 26,47\%$).

Щодо результатів, які зафіксовано в контрольних групах, то зазначимо, що показники низького рівня залишилися серед цієї вибірки достатньо високими ($n_2 = 41,30\%$ та $n_4 = 50,0\%$). Що стосується високого рівня, то його показники залишаються незначними ($n_2 = 13,04\%$ та $n_4 = 10,52\%$). Загалом рівень психологічної готовності в експериментальних групах зазнав суттєвих змін: високий – збільшився до 23,17%, а низький – зменшився до 26,82%. Отже, це вказує на ефективність побудованої нами системи розвиваючих та формуючих впливів. Для підтвердження цього висновку використовували математичні методи.

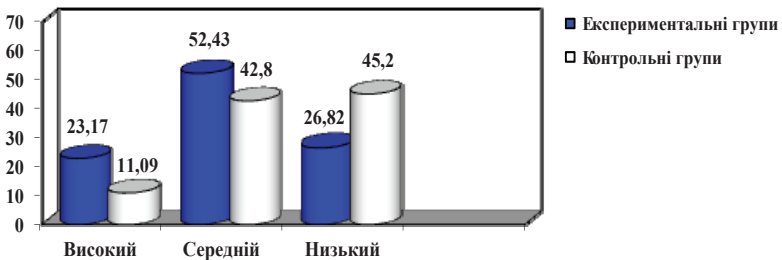

Рис. 2. Рівень готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів після застосування авторської програми

Загалом, порівнюючи початкові та кінцеві результати дослідження, ми фіксуємо суттєві позитивні зміни в кожній вибірці, зокрема підвищення відсотка студентів з високим та середнім рівнем готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів та зниження відсотка з низьким рівнем (табл. 3).

Результати порівняльного аналізу готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів (до і після застосування авторської програми), %

Курси навчання (кількість об'єктів дослідження)		Рівень психологічної готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів								
		високий			середній			низький		
		до	після	зміна	до	після	зміна	до	після	зміна
Студенти четвертого курсу навчання 2010/2011 н. р. (n _{заг} = 94)	ЕГ(n ₁ = 48)	8,33	20,8	+12,4	37,5	52,08	14,5	54,1	27,08	-27,02
	КГ(n ₂ = 46)	10,86	13,04	+2,18	43,47	45,6	+2,13	46,65	41,30	-5,35
Студенти четвертого курсу навчання 2011/2012 н. р. (n _{заг} = 72)	ЕГ(n ₃ = 34)	8,82	26,47	+17,65	35,2	52,94	+17,74	55,88	20,58	-35,3
	КГ(n ₄ = 38)	7,89	10,52	+2,63	36,84	39,47	+2,63	55,62	50	-5,62
Усього (n _{заг} = 166)	ЕГ(n _{заг} = 82)	8,53	17,07	+8,54	36,5	52,43	15,93	54,87	26,82	-28,05
	КГ(n _{заг} = 84)	9,52	11,09	+1,57	40,47	42,8	2,33	50	45,2	-4,8

Так, серед учасників експериментальних груп на 12 % збільшилась кількість тих, хто виявляє високий рівень психологічної готовності до створення сім'ї. При цьому в контрольних групах їх збільшилося лише на 3 %. Крім того, в експериментальній вибірці спостерігається більше, чим на 27 % зниження студентів з низьким рівнем такої готовності. На відміну від експериментальної вибірки, у контрольній вибірці цей показник сягає лише 5 %. Отже, результати нашого емпіричного дослідження дозволили з'ясувати динаміку формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, а також перевірити ефективність авторської програми щодо її підвищення в умовах ВНЗ.

Висновок. Отримані результати свідчать про ефективність розробленої нами програми та підтверджують наше припущення про те, що формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів у вищому навчальному закладі буде більш ефективним, якщо воно буде реалізоване на основі науково обґрунтованої програми та комплексу відповідних психолого-педагогічних шляхів її реалізації.

Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі полягають, на нашу думку, насамперед у необхідності розробити практичні рекомендації майбутнім психологам щодо самостійної підготовки у формуванні готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Список використаної літератури

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – Екатеринбург : Деловая книга ; М. : ACADEMIA, 1995. – 224 с.
2. Витек К. Проблемы супружеского благополучия : пер. с чешск. / общ. ред. М. С. Мацковского. – М. : Прогресс, 1988. – 144 с.
3. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Т. А. Демидова; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
4. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї : навч. посіб. : у 3 кн. / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич. – К. : Главник, 2006. – Кн. 1. – 128 с.
5. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Н. І. Пов'якель ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 40 с.
6. Сатир В. Как строить себя и свою семью. – М. : Педагогика – Пресс, 1992. – 192 с.
7. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с.
8. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Веселка, 1998. – 214 с.
9. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності психолога / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : наукові записки інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка – К. : Ніка-Центр, 1999. – Вип. 19. – 286 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Левицька Т. Л.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013.

Руденко А. И. Анализ результатов формирования готовности будущих психологов к предотвращению и преодолению семейных конфликтов

В статье представлены результаты экспериментального внедрения в учебный процесс программы формирования готовности будущих психологов к предотвращению и преодолению семейных конфликтов.

Ключевые слова: *профессиональная готовность, личностная готовность, программа формирования, экспериментальная группа, контрольная группа.*

Rudenok A. I. The analysis of results of formation of readiness of future psychologists to prevention and overcoming of family conflicts

The article presents the results of experimental implementation into the educational process of the program of formation of readiness of future psychologists to prevention and overcoming of family conflicts.

Keywords: *professional readiness, personality readiness, program of formation, experimental group, control group.*